

Отримано: 5 листопада 2013 р.

Прорецензовано: 2 грудня 2013 р.

Прийнято до друку: 20 грудня 2013 р.

Шаварина М. П. Проблемні питання руху фінансових ресурсів у системі державного пенсійного страхування / М. П. Шаварина // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка»: збірник наукових праць / ред. кол. : І. Д. Пасічник, О. І. Дем'янчук. – Острого: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2013. – Випуск 24. – С. 239–243.

УДК 368.914

JEL Classification: H00

Марія Петрівна Шаварина,

кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів Тернопільського національного економічного університету

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ РУХУ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ У СИСТЕМІ ДЕРЖАВНОГО ПЕНСІЙНОГО СТРАХУВАННЯ

У статті розглянуто проблемні питання формування, перерозподілу і використання фінансових ресурсів у системі державного пенсійного страхування, доходів і видатків бюджету Пенсійного фонду, реформування пенсійної системи.

Ключові слова: державне пенсійне страхування, фінансові ресурси, доходи, видатки, бюджет Пенсійного фонду, пенсійна система.

Мария Петровна Шаварына,

кандидат экономических наук, доцент кафедры финансов Тернопольского национального экономического университета

ПРОБЛЕМНЫЕ ВОПРОСЫ ДВИЖЕНИЯ ФИНАНСОВЫХ РЕСУРСОВ В СИСТЕМЕ ГОСУДАРСТВЕННОГО ПЕНСИОННОГО СТРАХОВАНИЯ

В статье рассмотрены проблемные вопросы формирования, перераспределения и использования финансовых ресурсов в системе государственного пенсионного страхования, доходов и расходов бюджета Пенсионного фонда, реформирования пенсионной системы.

Ключевые слова: государственное пенсионное страхование, финансовые ресурсы, доходы, расходы, бюджет Пенсионного фонда, пенсионная система.

Mariia Petrivna Shavaryna,

PhD in Economics, associate professor of Finance Ternopil National Economic University

ISSUES OF FINANCIAL RESOURCES FLOWS IN THE STATE PENSION INSURANCE SYSTEM

In article the problem questions forming and use the financial resources in the system of state pension insurance, profits and revenues the budget of the Pension fund, reformation the pension system is considered.

Key words: state pension insurance, financial resources, profits, revenues, budget of the Pension fund, pension system.

Постановка проблеми. Державне пенсійне страхування виступає важливим сегментом фінансової системи нашої держави. Для нього в умовах розвитку в Україні ринкової економіки характерні такі ж проблеми, як і для фінансової системи загалом, а саме: нестача державних фінансових ресурсів, незбалансованість бюджету Пенсійного фонду, нерегульованість руху грошових коштів, неефективне управління солідарною пенсійною системою, що, в кінцевому результаті, не забезпечує гідного рівня життя пенсіонерів. Реформа, яка проводиться в нашій державі з 1 січня 2004 року, не містить системного комплексного підходу до вирішення основних положень пенсійного забезпечення громадян у майбутньому, а тому не принесла очікуваного фінансового та соціального ефекту. У зв'язку з цим важливо дослідити проблеми руху фінансових ресурсів державного пенсійного страхування та розробити рекомендації щодо їх раціоналізації.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Соціально-економічні та фінансові засади державного пенсійного страхування висвітлені в працях вітчизняних науковців та практиків: Б. Зайчука, Е. Лібанової, Б. Надточія, В. Новикова, С. Онишко, М. Ріппи, І. Ричіка, Л. Ткаченко, А. Федоренка, Н. Шаманської та ін.

Мета і завдання дослідження. На основі аналізу теоретичних та прикладних матеріалів розробити рекомендації щодо вдосконалення солідарного рівня державного пенсійного страхування шляхом раціо-

налізації руху його фінансових ресурсів, а також прискорення запровадження накопичувального рівня державного пенсійного страхування.

Виклад основного матеріалу. Насамперед потрібно зазначити, що під фінансовими ресурсами державного пенсійного страхування можна вважати економічне явище, яке пов'язане із сукупністю економічних відносин щодо розподілу й перерозподілу валового внутрішнього продукту із метою формування позабюджетного страхового фонду держави та використання його коштів на матеріальне забезпечення пенсіонерів. За своєю суттю вони є результатом розподільних відносин, а також об'єктом подальшого розподілу та перерозподілу, що охоплює, з одного боку, формування централізованого фонду грошових коштів держави, а з іншого – використання коштів цього фонду. У першому випадку відносини виступають у вигляді доходів, а в іншому – у вигляді видатків.

Розподільні процеси, пов'язані з рухом фінансових ресурсів, характеризуються розмаїттям і взаємозв'язками та охоплюють різноманітні відносини, які функціонують на всіх етапах розподілу, включаючи первинний розподіл і перерозподіл. Під час первинного розподілу валового внутрішнього продукту держава за допомогою фіскального механізму отримує єдиний страховий внесок з юридичних та фізичних осіб. На етапі перерозподілу бюджет Пенсійного фонду наповнюється коштами з Державного бюджету України, інших позабюджетних соціальних фондів, надходженнями у формі фінансових санкцій, кредитних ресурсів, благодійних внесків тощо. Оскільки розподільні відносини є безперервними, формування бюджету Пенсійного фонду ніколи не зупиняється, хоча у статистичному та обліковому сенсі обмежується термінами календарного року. Перерозподіл також виявляється у використанні коштів бюджету Пенсійного фонду України на фінансування пенсійних програм. Обсяг бюджету Пенсійного фонду залежить від потреби у пенсійних виплатах, визначених згідно з чинним законодавством, а також від розміру валового внутрішнього продукту та його частки на фонд споживання.

Фінансові ресурси виступають у вигляді конкретного обсягу коштів, нагромаджених на спеціальному рахунку Міністерства доходів і зборів України в органах Державної казначейської служби. Завдяки законодавчому й нормативному забезпеченню фінансові ресурси Пенсійного фонду із невидимих економічних відносин перетворюються у конкретні форми та види, які потрібні для виконання державою відповідних соціальних функцій і надходять у розпорядження спеціальних державних органів виконавчої влади. Запорукою успішного вирішення завдань, які визначені для органів Пенсійного фонду, є ефективне функціонування суб'єктів системи державного пенсійного страхування (рис. 1).

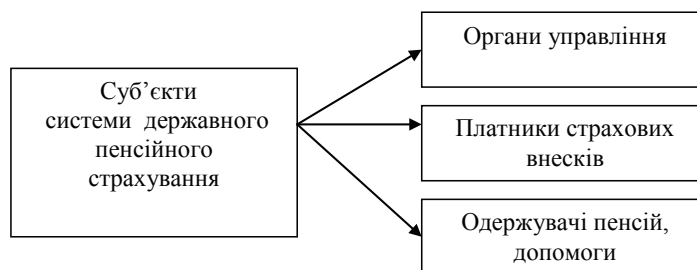

Рис. 1. Суб'єкти системи державного пенсійного страхування

Органи управління у системі державного пенсійного страхування виконують організаторські та контролюючі функції. Від їх оперативного та компетентного функціонування значно залежить наповнення бюджету, а також своєчасне фінансування пенсійних виплат. Вони відіграють з'єднувальну роль між платниками страхових внесків та одержувачами пенсій і грошової допомоги. Дієвість та взаємозв'язок всіх трьох ланок системи підтримують належний рівень державного пенсійного страхування в нашій державі.

Як свідчать вищевикладені положення, у системі державного пенсійного страхування мають місце різноманітні та багато чисельні перерозподільні процеси, які забезпечують реалізацію його завдань. Основним є перерозподіл грошових коштів між учасниками державного пенсійного страхування, що ґрунтується на принципі солідарності, визначеному в Законі України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» [1]. Такий перерозподіл характерний для солідарної пенсійної системи й означає формування фінансових ресурсів за рахунок єдиного страхового внеску працездатного населення та їхнє спрямування на виплату пенсій непрацездатному населенню. Солідарна пенсійна система функціонувала в Україні до 1 січня 2004 року, а з початком проведення пенсійної реформи знайшла своє втілення у першому рівні системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, який ґрунтується на засадах солідарності, субсидування і виплати пенсій за рахунок коштів Пенсійного фонду України. У межах цього рівня перед-

бачено різноманітні форми підтримки пенсіонерів, що вимагає часткового перерозподілу коштів Пенсійного фонду на користь: осіб, які працювали у шкідливих і тяжких умовах; осіб, які мають право на пенсію за вислугу років; хворих, згідно із встановленим переліком; осіб, які проживають у гірських населених пунктах, є донорами крові тощо. Вищезазначений перерозподіл є необхідним та має суспільно важливе значення, а також вмотивований тим, що передбачає розмежування джерел фінансування пенсій, передбачених за різними пенсійними програмами. Пенсії, призначені за спеціальними нормативно-правовими актами, фінансуються за рахунок: коштів Пенсійного фонду України; коштів Державного бюджету України [2, с. 44].

У ринкових умовах господарювання повинна функціонувати одночасно із солідарною накопичувальна система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, що ґрунтується на засадах накопичення коштів застрахованих осіб у Накопичувальному фонді та фінансування витрат на оплату договорів страхування довічних пенсій та одноразових виплат. Можна підсумувати, що в Накопичувальному фонді перерозподілу коштів між застрахованими особами не буде, але він може мати місце в процесі формування доходів у формі сплати пенсійного внеску працедавцями на користь своїх працівників, спрямовані коштів у формі інвестицій у певні інноваційні проекти з метою отримання додаткового доходу тощо.

У нашій державі запровадження другого рівня загальнообов'язкового державного пенсійного страхування може мати негативний вплив на фінансовий стан Пенсійного фонду тому, що викличе перерозподіл коштів між солідарною та накопичувальною системами, коли частина єдиного внеску з працівників до 35 років буде поступати в Накопичувальний фонд, зменшуючи на цю суму надходження коштів до Пенсійного фонду. Також для вказаних працівників фінансовий ефект від запровадження накопичувальної пенсійної системи буде не раніше, ніж через 30–40 років, коли здійснюватимуться пенсійні виплати за рахунок коштів Накопичувального фонду. Звичайно, запровадження накопичувальної пенсійної системи є неминучим і важливим процесом, однак для цього треба вирішити чимало економічних, фінансових, нормативно-правових, організаційних та демографічних завдань.

Разом з тим демографічна ситуація в Україні є набагато складнішою і її вирішити одними політичними рішеннями неможливо (табл. 1). Так, кількість населення працездатного віку в абсолютному вираженні почне знижуватися в 2015 році. Робоча сила кількістю 22,4 млн чоловік у 2007 році зменшиться до 14,4 млн у 2050 році, а кількість пенсіонерів зростатиме випереджаючими темпами. Співвідношення кількості пенсіонерів до кількості осіб, які сплачують єдиний внесок, зросте з 0,90 до 1,39. Таким чином, кожен повинен буде працювати на себе і, крім того, сплачувати внески, щоб покривати 100% пенсії одного пенсіонера та ще майже 40% пенсії іншого пенсіонера.

Таблиця 1
Прогнози демографічних показників в Україні [3, с. 7]

Показники	2007 р.	2025 р.	2050 р.
Населення, млн. чол.	46,5	41,1	33,2
Робоча сила, млн. чол.	22,4	19,5	14,4
Зайнятість, млн. чол.	20,9	18,7	13,9
Пенсіонери, млн. чол.	13,3	13,8	13,6
Пенсіонери за віком, млн. чол.	10,6	11,1	11,1
Інші пенсіонери, млн. чол.	2,7	2,7	2,5
Співвідношення кількості пенсіонерів до кількості тих, хто робить внески	0,90	1,04	1,39
Тривалість життя у віці 60 років (чоловіки), роки	13,7	16,7	19,6
Тривалість життя у віці 60 років (жінки), роки	19,1	21,3	23,2

Важливим напрямом удосконалення пенсійної системи виступає раціоналізація руху фінансових ресурсів та перерозподільних процесів. До таких процесів, на нашу думку, потрібно зарахувати зміни у співвідношеннях між: розмірами і темпами зростання заробітної плати і пенсії; внесками працедавців і застрахованих осіб; окремими категоріями платників єдиного внеску; базою нарахування єдиного внеску і пенсії; розмірами сплаченого єдиного внеску і призначеної пенсії; розмірами пенсій громадян за різними пенсійними програмами; обсягами доходів бюджету Пенсійного фонду в різних регіонах; обсягами власних доходів бюджету Пенсійного фонду і коштами по перерозподілу з Державного бюджету України; розмірами видатків на виплату пенсій і на утримання органів Пенсійного фонду; фінансовими ресурсами Пенсійного фонду та встановленим фінансовим резервом тощо. Чинні нині співвідношення не ґрунтуються на науково обґрунтованих принципах, нормах і розрахунках, а тому є деформованими. Наслідком цього виступають недостатні обсяги фінансових ресурсів, що надходять до бюджету Пенсійного фонду, а також занижені розміри пенсійних виплат для пенсіонерів за базовим законом.

Збільшення обсягу доходів бюджету Пенсійного фонду можна досягнути за рахунок: підвищення ставок єдиного внеску, збільшення кількості платників єдиного внеску та зборів, зростання розміру заробітної плати як бази для нарахування єдиного внеску, підвищення пенсійного віку. Значний розмір ставок єдиного внеску в нашій державі пов'язаний з низьким рівнем заробітної плати і потребою наповнення доходної частини бюджету Пенсійного фонду. Працедавці сплачують основну частину загальної суми єдиного внеску, яка становить понад 94%, а застраховані особи – лише 6%. У більшості європейських країн 2/3–3/4 загального розміру внесків обов'язкового державного пенсійного страхування сплачує працедавець, а 1/3–1/4 – працівник. Деякі країни використовують близький до паритетного розподіл (Великобританія, Словенія, Польща, Болгарія) [4, с. 16].

Як визначають науковці, збільшення розміру внеску неможливе, оскільки він сьогодні й так високий, а за умови підтримки коефіцієнта заміщення на сучасному рівні сумарну ставку внеску доведеться підвищити до 40% у 2025 році та до 50% у 2050 році. Водночас за умови незмінності розмірів внесків та дотацій, наявне співвідношення пенсії та заробітної плати знизиться з 40% у 2010 році до 28% у 2050 році [5, с. 125–126]. Підвищення пенсійного віку є найімовірнішим варіантом забезпечення стабілізації пенсійної системи.

Важливим для пенсійної системи і держави загалом є співвідношення видатків на виплату пенсій і обсягу валового внутрішнього продукту. Найбільший рівень зменшення впродовж наступних десятиліть державних пенсійних видатків планується в Польщі. Однак таке зменшення не означає нижчий розмір пенсій, а вищий рівень заробітної плати. Основним чинником зростання пенсій виступає стимулювання зростання обсягу валового внутрішнього продукту. В Україні видатки на пенсії були на рівні 15,3% до ВВП у 2005 році, 18% – у 2009 році, планувалися у розмірі 12% у 2013 році [6; 7]. Вітчизняний показник не можна зіставити із зарубіжними через те, що, по-перше, значна частина валового внутрішнього продукту в нашій державі перебуває в неофіційному обігу, по-друге, прогноз щодо зарубіжних країн відображає тільки державні пенсійні виплати при наявності в них розвинених недержавних пенсійних фондів, по-третє, в Україні має місце велике відхилення максимальних пенсій від мінімальних, а тому середній показник є дещо деформованим, по-четверте, в нашій державі значні видатки на пенсії ще є результатом низького віку виходу на пенсію. Тому таке співвідношення видатків на пенсії та обсягу валового внутрішнього продукту не є однозначним свідченням високого рівня доходів пенсіонерів, однак відображає наявні проблеми не тільки в пенсійній, а й у фінансовій та економічній системах.

Питання пенсійного забезпечення регулюється більш ніж двадцятьма законами України, які встановлюють спеціальні умови пенсійного забезпечення окремих категорій осіб. З метою раціоналізації пенсійної системи необхідно уніфікувати пенсійне законодавство і прийняти Пенсійний кодекс. Підтримуємо пропозиції науковців щодо доповнення чинного законодавства положенням про введення мораторію на його зміни чи доповнення впродовж певного періоду часу [8, с. 121].

Практичного вирішення потребує проблема перерозподілу фінансових ресурсів державного пенсійного страхування між окремими категоріями одержувачів. У зв'язку з цим потребує прискорення процес створення професійних та корпоративних пенсійних фондів. На фінансовий стан Пенсійного фонду негативно впливають виплати пенсій по інвалідності внаслідок загального захворювання та пенсій у разі втрати годувальника. На наш погляд, виплата пенсій по інвалідності та пенсій у разі втрати годувальника повинна бути виокремлена в бюджеті Пенсійного фонду в окремі пенсійні програми, що будуть фінансуватися за рахунок трансфертів з Державного бюджету України. Внаслідок цього власні доходи Пенсійного фонду в повному обсязі спрямовуватимуться на виплату пенсій за віком у вищому розмірі, ніж це здійснюється сьогодні.

Наявність чинних методик нарахування трудових пенсій зумовлює перерозподіл коштів між окремими пенсійними програмами та потребує додаткового зовнішнього фінансування. На наш погляд, необхідно врегулювати порядок використання коштів Пенсійного фонду таким чином: видатки повинні бути пов'язані тільки з пенсійними програмами, а органи управління пенсійним страхуванням згідно з Бюджетним кодексом в установленому режимі повинні фінансуватися за рахунок коштів державного бюджету, що забезпечить дотримання основних принципів загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, а також єдиного підходу до фінансового забезпечення утримання органів державної виконавчої влади.

Рух фінансових ресурсів у пенсійній системі має територіальний аспект. Однак ефективне вирішення цього питання можливе лише за умови реального піднесення економіки, вирівнювання економічного розвитку окремих регіонів та зростання доходів громадян. До цього часу залишається потреба у перерозподілі коштів у системі державного пенсійного страхування між рівнями управління. Не варто вважати перерозподіл коштів між окремими регіонами пов'язаним лише з нерівномірним економічним розви-

тком, а тому і нестачею власних надходжень до бюджетів управлінь Пенсійного фонду аграрних або депресивних територій та їхнім достатнім наповненням у промислових територіях. Такий перерозподіл може мати й інше підґрунтя, як, наприклад, тоді, коли застрахована особа сплачувала єдиний внесок, працюючи на підприємстві одного регіону, а досягши пенсійного віку, переїхала в інший регіон, що викликало потребу в перерозподілі коштів з метою своєчасної і повної виплати їй пенсії. Це вказує на об'єктивну потребу здійснення перерозподілу фінансових ресурсів між окремими регіонами, частково їх централізуючи на загальнодержавному рівні. Однак у сучасних умовах фінансові ресурси Пенсійного фонду повністю перебувають у розпорядженні центрального апарату, що суперечить ринковим засадам господарювання та виключає самостійність територіальних органів Пенсійного фонду.

Висновки. Проведене дослідження руху фінансових ресурсів у системі державного пенсійного страхування дає підстави стверджувати, що пенсійна реформа в Україні знаходиться лише на початковому етапі. До напрямів подальшого розвитку державного пенсійного страхування потрібно зарахувати, по-перше, вдосконалення солідарної пенсійної системи і, по-друге, запровадження накопичувальної пенсійної системи з індивідуальними пенсійними рахунками для застрахованих осіб. Це дасть можливість поєднати забезпечення сьогоденних пенсіонерів із пенсійним забезпеченням працюючих громадян у майбутньому. При цьому всі наявні перерозподільні процеси в системі державного пенсійного страхування необхідно раціоналізувати з метою стабілізації фінансової діяльності органів Пенсійного фонду та повноцінного виконання державою своїх соціальних зобов'язань перед пенсіонерами.

Література:

1. Закон України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» № 1058-IV від 09.07.2003 р. // Податки та бухгалтерський облік. – 2003. – № 70.
2. Зайчук Б. О. Загальнообов'язкове державне пенсійне страхування / Зайчук Б. О., Зарудний О. Б., Березіна С. Б. та ін. – К. : НВП «АВТ», 2004. – 256 с.
3. Марек Гура. Пенсійна реформа: виклик для України / за ред. Марчіна Свенціцькі, Інни Чапко, Анастасії Єрмошенко. – К. : Аналітично-дорадчий центр Блакитної стрічки ПРООН, 2008. – 68 с.
4. Ткаченко Л. Резерви збільшення доходів пенсійної системи України / Л. Ткаченко // Україна: аспекти праці. – 2009. – № 5. – С. 15–19.
5. Кириленко О. Перспективи реформування державного пенсійного страхування в Україні / Ольга Кириленко, Галя Козак // Світ фінансів. – 2011. – № 2. – С. 120–131.
6. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukrstat.gov.ua>.
7. Офіційний сайт Пенсійного фонду України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.pfu.gov.ua//UK/index>.
8. Шаманська Н. В. Сучасні мотиви та тенденції пенсійного забезпечення в Україні / Шаманська Н. В. // Методологічні проблеми фінансової теорії та практики в умовах проведення системних реформ: матер. Загальноунівер. наук. конф. проф.-викл. складу. – Тернопіль : Вектор, 2013. – С. 119–121.